

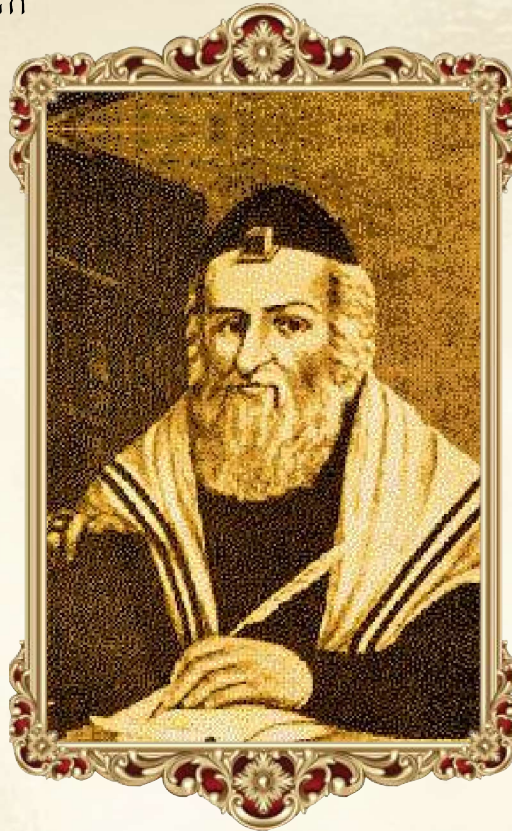
עלית תלמידי הגר"א ומטרתה

הרב יצחק ברזילי

פרק ראשון

דורש אין זה - מבצל דבעי דרישה

הנה בהתבוננות מעמיקה בכתבי הגר"א והתלמידים ומעשיהם בארץ בתקופה של שנת תק"ע - ת"ר, משתקפת האמונה היוקדת, ולפיה במעשיהם הם פועלים לקרב את הגאולה באתערותא דלתתא, וכמאמר הגר"א על הפסוק: "לשכנו תדרשנו ובאת שמה" - "ונאמר, לשכנו תדרשו, משמע בעצמן ידרשו בתחילה צריך דרישה, ואחר כך- אשר יבחר ה', והקב"ה מסכים^[8]". וכך כתב המגיד מישרים הנודע ר' בן ציון יאדלר זצ"ל - "היה אאמו"ר שמח שמחה גדולה ונתן תודה להקב"ה שהזמין לו לעלות לא"י יחד עם נכד הגר"א שהיה הראש והראשון שעורר לעלות לא"י, והיה דורש לפני תלמידיו את הפסוק: "שובה אלי ושובה אליכם" (מלאכי ג) שהקב"ה רוצה שנשוב לא"י, ואח"כ ישוב הוא

לאחרונה נכתבו כמה מאמרים וספרים, והתעורר שוב פולמוס ישן בנוגע לפרשת עליית תלמידי הגר"א, האם היתה זו עליה לשם התעלות בתורה בפרישות מחיי עולם גרידא, או עלייה גם לשם קירוב הגאולה. כמרכן נידונה השאלה האם עלו במצוות הגר"א, אם לאו. ובין השאר נידונה המחלוקת סביב ספר 'קול התור', המיוחס לר' הלל ריבלין משקלוב. הרבה חקרתי ודנתי בנידון, ורציתי להציג בס"ד כמה תובנות חדשות ודקדוקים במקורות ישנים גם חדשים שלא הובהרו כל צרכם, ובכך להאיר באור חדש את פרשת עלייתם ופועלם במסירות נפש בהקמת וביסוס יישוב ארץ ישראל תחת רעב ושבי מכת דבר ורעידות אדמה, ללא הזדקקות לספר 'קול התור', אשר על מידת מהימנותו ויחסו לבית מדרשו של הגר"א ניטש, כאמור, ויכוח, ועוד חזון למועד.

[א] אדרת אליהו, דברים יב, ה. הגר"א עצמו פעל להביא לימות המשיח באתערותא דלתתא. רבי בצלאל לנדוי בספרו תולדות הגר"א (עמוד ק) מביא את נוסח המכתב שכתב הרה"ג רבי שמואל העליר מצפת ביום י"ד טבת תרל"ו, אל הגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר, וז"ל: "והנני מעיד עלי שמים וארץ, כי כמה פעמים שמעתי מהגאון החסיד רבי ישראל משקלוב זצ"ל מחבר ספר פאת השלחן, ששמע מפי הגאון האמיתי החסיד רבנו אליהו מוילנא זיע"א, כי אילו היה עולה הדבר בידו היה מבטל תורה ותפלה ומסבב מעיר לעיר וממדינה למדינה לבטל החרם דר' גרשום בענין איסור לשאת שתי נשים, כי ע"י ביטול החרם תהיה התקרבות הגאולה. וגם להשפיע שהכהנים ישאו כפיהם לברך ברכת כהנים בכל יום. ע"כ. כמו כן הגר"א סבר שהדפסת ספרו על ספר"צ והפצתו תקרב הגאולה".

לעלות^[א]. וכן במכתב ר' ישראל משקלוב, באגרתו הידועה לעשרת השבטים: "שכל הדברים צריך התעוררות תחלה מלמטה".

התנערי מעפר קומי - בנוסף לרצון של רבנו הגר"א עצמו לעלות ולשכון כבוד תורתו בירושלים עיה"ק^[ב] - רצון ממנו חזר בו אחר שראה שמשמים לא מסכימים לכך^[ג] - הרי בביאורו על ספרא דצניעותא, שם הוא מדבר רבות על צורת הגאולה העתידה וסודות ב' המשיחין, כותב הגר"א: "כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו עטרת ראשנו ונשאנו רק אנחנו הוא גוף שלה בלא נפש. ויציאה לחוץ לארץ הוא הקבר ורימה מסובבת עלינו ואין בידינו להציל מן העובדי כוכבים האוכלים בשרינו. ומכל מקום היו חבורות וישיבות גדולות עד שנרקב הבשר והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור. ומכל מקום היו עדיין העצמות קיימות שהתלמידי חכמים שבישראל מעמידי הגוף עד שנרקבו העצמות

כביכול אלינו וירחמנו, וכדמסיים שם הכתוב - 'הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא'^[ד]."

וזהנה, תלמידי הגר"א פעלו והשתמשו במילים הללו - 'אתערותא דלתתא':

בעניין בנין ירושלים: "ותקומו ותרחמו ציון כי עת לחננה לרצות אבניה ואת עפרה יחוננו. ובאתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר אתערותא דלעילא לבנות הנהרסות^[ה]".

בעניין הקץ המגולה - נטיעות: "מסורת בידינו מאבותינו, ובקיום התורה הק' באה"ק בכל הלכותיו וחוקותיו במצות התלויות באה"ק, אז תתחזק ותתקשר ותתייחד הכל ואז השפע יורד ממקור הברכות [...] ובאתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר אתערותא דלעילא, ועד מתי תהיה ארצנו הק' חריבה ושוממה ועם ה' למשל, לחרפה ולשנינה^[ו]".

בענין קיבוץ גלויות ועשרת השבטים - עצם בואם במסירות נפש והשפעה על אחרים

[ב] נדפס בסוף משניות תפארת ציון זרעים.

[ג] "גנוי ירושלים" ח"ב, אגרת א'.

[ד] ש. בארון, הישוב היהודי בירושלים עמוד 304, מכתב תלמידי הגר"א למושה מונטיפיורי לעודדו לרכוש קרקעות.

[ה] ארגון רוזני וילנא - בעיר וילנא נוסד ארגון בשם 'רוזני וילנא', שעבד בחשאיות ובמסירות רבה להיות לעזר לכל הבאים בשערי ארץ ישראל. העומדים בראשם היו האנשים הקרובים ביותר לגאון מוילנא עוד בחייו. במכתב משנת תקצ"ו - שנת "מל יקותיאל" - הם כותבים שהארגון הוקם לפני ארבעים שנה - היינו שנת תקנ"ו, עוד בחיי הגאון מוילנא, שנסתלק בשנת תקנ"ח. בראשו עמדו נגידים שהיו גבאי קהילות, סוחרים ובנקאים יהודים עתירי-ממון ובצידם כיהנה הנהגה רוחנית של גדולי תורה. כולם פעלו בהתנדבות, תוך סיכון ממשי, כעדותם, מהשלטונות. כל הנגידים שעמדו בראש הארגון היו בעלי זיקה למושפחת הגר"א.

[ו] תולדות יצחק מר' יצחק כהנא, בהקדמה. וכן כתב רבנו באגרת הידועה לבני משפחתו: "ואם ירצה ה', אם אזכה להיות בירושלים עיר הקדשאצל שער השמים, אבקש בערך כאשר הבטחתי". את אהבתו וחיבתו לירושלים עיר הקודש יכולים ללמוד מדבריו על מרדכי הצדיק בבחי' "הוא - היה אומר", בפירושו למגילת אסתר הוא מדבר על געגועיו של מרדכי לחזור ארצה. אשר הגלה מירושלים - אומר כאן ג' פעמים - אשר הגלה מירושלים... אשר הגלתה... אשר הגלה - להודיע חיבת א"י עליו, שבכל פעם חזר לירושלים והיה נגלה ג' פעמים. וז"ש בנמרא שגלה מעצמו, כלומר, מדעתו, שחזר לא"י, משום כך נגלה פעם שנית, וכן פעם שלישית. ובביאורו לישעיה א' כתב: "אמר שלשה אלו נגד ישראל שגלו מא"י ומערים שבא"י ומירושלים, ולכך תקנו - 'גלינו מארצינו' - זו א"י, 'ונתרחקנו מעל אדמתנו' - ירושלים, 'ואין אנו יכולין לעלות בו' - אל בית המקדש. וכן יש לציין את האסיפה בשנת תק"ל בוילנא על ישוב האשכנזים בירושלים, בה נשלח ר' עזריאל סבו של ר' ישראל משקלוב, ואכמ"ל.

[ז] בהקדמת בניו לביאורו לשו"ע או"ח, ירושלים תשכ"ז, א ע"א - "לעת זקנתו שאלתיו פעמים רבות מדוע לא נסע לארץ הקדושה ולא ענני. פעם אחת הפצרתי בו הרבה. והשיבני: אין לי רשות מן השמים". בפרשת האזינו כותב הגר"א על העליה של עם ישראל לארץ ישראל, שרק שם גילוי עיקר התורה, וכן לע"ל במהרה בימינו **אם ירצה ה'**.

לנפול, ועתה כבר הגיעה להזמן של 'קום בתולת ישראל'^[ט].

וכך רואים בדברי תלמידו הגדול המקובל רבי מנחם מנדל משקלוב, בסיום הקדמתו להגהות הגר"א על השלחן ערוך חלק יורה דעה, שנדפסו בשנת תקס"ו, זמן קצר אחר עלותו ארצה, בה מביע הוא את תקוותו, לעלות בקרוב לארץ-ישראל לא רק כעליה פרטית אלא כעליה כללית. את הצלחת המהלך הזה הוא תולה ברבו הגר"א - "וזכות אדמו"ר הגאון ז"ל יעמוד לי ולכל ישראל לשוב למקומנו האמיתי אל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחיל ה' לאבותינו. ויחד לבבנו שם לאהבה וליראה אותו בלבב שלם, ויחזיר לנו מצוותינו לעבוד

אותו באמת ובתמים^[ז], ויכרית כל הקמים המבדילים בין רם על כל רמים ובין הבנים אשר בעפר נתונים, כי הוא מנחם ציון בבנין ירושלים ובבנים". האמרה הזו, ולפיה הבנים נתונים בעפר, תואמת לגמרי את דברי הגר"א, שחוץ לארץ היא

ולא נשאר אלא תרוד רקב מאתנו ונעשה עפר שחה לעפר נפשנו. ואנחנו מקוין עתה לתחית המתים התנערי מעפר קומי כו' (ישעיה נ"ב) ויערה רוח ממרום עלינו^[ח].

והנה כשנתבונן בדבריו הקדושים נבחין, כי הגר"א מוסיף במילה אחת בסוף דבריו את המילה כו' אחר תיבות 'התנערי מעפר קומי'. כוונתו להמשך הפסוק בישעיה, שם כתוב "קומי שבי ירושלים". והיינו שהגר"א בדבריו על תחיית המתים, אינו מדבר על תחיית המתים שאנחנו מתפללים עליה ג"פ בכל יום, שזה ודאי יתקיים לעתיד לבוא, אלא כוונתו בפשטות על ראשית דבריו, שעם ישראל בחוץ לארץ נמשלים למי

שנמצא בקבר, ולא נשאר מעם ישראל כלום, רק עפר ורקב, ועתה מקווים לתחית המתים. מעתה, 'התנערי מעפר קומי' וכו', משמעו לצאת מהקבר של חוץ לארץ ולעלות לירושלים, ואז יערה עלינו רוח ממרום - כשיבנה בית המקדש בב"א - רוחנו ועטרת ראשנו כנ"ל.

חורבת רבי יהודה החסיד | ה'תרצ"ט

וכן כתב רבי חיים מוולוז'ין בשם הגר"א, "שמעתי מרבנו [הגר"א] על הפסוק 'נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל', דרשו חז"ל: 'נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל', כי עדיין היא נופלת עד שתגיע למדרגה התחתונה ולא תוכל עוד

[ח] ביאור הגר"א לספרא דצניעותא, עמ' לז. (מהדורת וילנא תרע"ג).

[ט] סוף ספר כתר ראש עמ' יז.

[י] וע"ד שכתב הגר"א על הפסוק "פן אפשיטנה ערומה" (ישעיה נ"ה): "היינו מן המצוות, שהוא לבוש אל הנפש, כי בגולה אינו יכולין לקיים המצוות כתיקונן".

דגאולה^[ב], ובנו והחבריא שלו קוראים לבית הכנסת באותו חורבה 'מנחם ציון' כאות לכך. בפזמון שכתב על החורבה נאמר - "ראש מחשבתי עתה לגמור^[ג]".

והנה באגרת ששלחו מנהיגי העדה אחר

שקבלו הפיראמן בשנת תרצ"ו ממלך מצרים לבנות החורבה, בשנת 'אקבץ' שלו לנקבציו^[ה] [היינו שהם הנקבצים הראשונים ומקווים שה' יוסיף ויקבץ עם ישראל עליהם], קראו התלמידים בהתרגשות והכריזו בקול גדול - 'קומי שבי ירושלים' - "התפתחי מוסרי צווארך קומי שבי ירושלם ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם. מאז הוחל רוח ה' לפעמו, באיש אלהים צדיק מתהלך לתומו, רועה נאמן

לישראל, נודע ביהודה ובישראל גדול שמו, מארי דארעא קדישא לרעות ביעקב עמו, ותהי המשרה על שכמו, האי תנא ירושלמא עטרת ראשנו הרב המאור הגדול החסיד המפורסם, כל קביל די רוח אלדין בי' אשתכח מנחם שמו מענדל נ"ע, אשר יצק מים על ידי רבנו אליהו החסיד מווילנא זי"ע הרב דומה למלאך ה' איש אלהים קדוש ונורא רבן שכבה^[ד], וע"י החזיק הרב המובהק המפורסם המנוח מהר"ש זלמן שפירא ז"ל, קמו ונתעוררו לשבר בת עמנו וציון הק'^[טו]".

הקבר, ועתה אנו מקווים ל'התנערי מעפר קומי', וזה ע"י 'קומי שבי ירושלים'.

והנה הגרמ"מ כתב: "לשוב למקומנו האמיתי", ולא כותב "לעלות לארץ ישראל" גרידא.

זאת אומרת, מדובר למעשה בלשוב מהגלות חזרה

לאר"י - שיבת ציון. וכן אחרי

שעלו תלמידי הגר"א, מדברים

באגרת הידועה בשם ארץ

ישראל על "קיבוץ בנים לתוכה

שמסרו נפש עבורה, ועי"כ

קרנה של תורה מתרוממת".

"עתה ברוך המקום המרחם

על הארץ ופקד אותי

בקיבוץ בנים אשר לכל דבר

שבקדושה מזומנים, מסרו

נפשם עבורי, ובי הם חונים,

המה המתאספים להרים

קרנה של תורה...". כמו כן

רואים, שביאתם לארץ היא

בבחינת קיבוץ ופקידה, וכוונתם למסור נפשם על

הארץ, ולא דווקא לשם התעלות ופרישות גרידא.

כמו כן מבשרים שם: "הארץ מתעוררת והארץ

מבשרת^[א]".

עוד הוא מדבר על 'מנחם ציון בבנין ירושלים

ובבנים' לשון הווה, והיינו שחלק מהניחוס של

ירושלים זה ע"י הבנים הבאים ושבים אליה.

אחרי שנים ספורות הוא בונה במסירות נפש

אחת מחורבות ירושלים כביטוי ל"אתחלתא

[יא] אגרת תלמידי הגר"א מצפת משנת תק"ע, מתוך - א' יערי, אגרות ארץ-ישראל, תש"ג אגרת נא.

[יב] "ובנדון החורבה בפרט אשר היינו מוכרחים להכניס גופנו ומאודנו לפדותה מיד זרים עריצים... ולכל ישימו ח"ו שקוץ משומם, במקום אשר התפללו אבותינו הקדושים האשכנזים... ובטוחנו למזורים שכמותם רודפי צדק אשר מעולם, כי יצאו לקראת דברינו בשמחה, כי ברוך ה' כך עלתה בימינו אתחלתא דגאולה" - השיבה לירושלים עמ' 28. תצלום של מסמך זה מוצג בפתח בית הכנסת החורבה בעיר העתיקה כיום.

[יג] נדפס בראשית כתבי הגרמ"מ, ירושלים תשס"ד.

[יד] מהתיבות 'ותהי המשרה על שכמו אשר יצק מים ע"י אליהו', ניתן אולי להבין שר' מנחם קיבל משרה וציווי מהגר"א לבנות את ירושלים, וידוע שהגר"א היה מתגלה בהקיץ לר' מענדל בירושלים כעדותו בכתביו.

[טו] 'גנוי ירושלים' ח"ב, אגרת א. יתכן, שזה היה המקור להנהגת חבורת החורבה להפסיק לומר לזמן קצוב את הנוסח 'התנערי מעפר קומי' ב'לכה דודי' לפי משמעות המכתב של הרב לעהרן לר' ישראל משקלוב. עיין בספר 'השיבה לירושלים'.